

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ХАРИТОНОВА ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА

УДК 340.15(37)“05”.001.33

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАВА У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
у ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ VI СТ. Н.Е.
(СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЮСТИНІАНА)**

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
ГЛИНЯНИЙ Володимир Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України
КОЗЮБРА Микола Іванович,
Національний університет “Києво-Могилянська Академія”,
професор кафедри міжгалузевих правових наук

кандидат юридичних наук, професор
ТИЩИК Борис Йосипович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри історії та теорії держави і права

Провідна установа: Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого
Міністерства освіти і науки України,
кафедра історії держави і права України і зарубіжних країн
(м. Харків)

Захист відбудеться “28” листопада 2003 р. о 10.00 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії
за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 25.10. 2003 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Політичні, економічні і соціальні перетворення, які відбуваються сьогодні в Україні, роблять нагальною проблему оновлення та вдосконалення законодавства, особливо кодифікацій та різноманітних систематизацій правових актів.

Прийняття низки кодексів України гостро ставить проблему про концепцію та методологічні підстави створення нових законодавчих актів, що потребує нових теоретичних досліджень у цій галузі і зумовлює доцільність використання історичного досвіду.

Методологічною основою розширення використання такого досвіду, у тому числі досвіду інших країн на різних етапах їхнього розвитку є та обставина, що останнім часом право трактується як важлива складова частина культури. Це означає, що є не виправданою оцінка права як такого явища, яке властиве лише певній соціально-економічній формації, а точніше вважати його таким, що зберігає своє значення при встановленні основних понять, засад, категорій та інститутів протягом усього існування людської цивілізації.

Саме цим пояснюється загальне зростання інтересу до історико-правових досліджень, які під таким кутом зору являють не лише історичний інтерес, але й допомагають встановити характер та тенденції трансформацій права у процесі історичного розвитку людства, а відтак – з'ясувати закономірності його розвитку, які мають бути враховані у сучасних умовах.

Оскільки Україна належить до Східноєвропейської (Візантійської) локальної цивілізації, то саме досвід розвитку права цієї правової системи може виявитись корисним для усвідомлення генетичного коріння багатьох інститутів нашого права, встановлення можливих перспектив його розвитку, використання здобутків та врахування недоліків проведення тих чи інших заходів щодо вдосконалення правової системи, найбільш грандіозним з яких є систематизація права, проведена у Східній Римській (Візантійській) імперії у першій половині VI ст. імператором Юстиніаном I.

Важливим є також врахування значення Візантії для загального історичного процесу в Європі, на що неодноразово зверталось увагу в історико-правовій літературі.

Разом з тим, визнаючи значення вивчення візантійської історії та культури, проблемам розвитку Візантійського права та його впливу на формування правової системи України у вітчизняній історико-правовій науці до останнього часу не приділялося достатньої уваги.

Тому під час пошуків генезису багатьох соціальних інститутів, духовних та моральних цінностей, звернення до даної теми дослідження здається виправданим. Особливо, якщо врахувати завдання вдосконалення чинного законодавства у відповідності до традицій та тенденцій розвитку права в Європі на сучасному етапі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження є складовою частиною наукових досліджень Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави” і пов'язаний з планом науково-дослідницької роботи кафедри історії держави і права на 2001-2005 рр. за темою “Традиції і новації в правовому розвитку: історичний аспект” (державний реєстраційний номер 0101V001195).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на підставі аналізу перебігу та чинників формування права Візантії встановити його сутність та характерні риси як складової частини візантійської культури, а також визначити наявність впливу його положень на виникнення інститутів права України.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні завдання, що розкривають спрямованість дисертації:

розглянути особливості історичного розвитку Візантії у VI ст., передумови та чинники систематизації римського права, проведеної за вказівкою імператора Юстиніана I;

з'ясувати методологічну основу та джерела систематизації римського права;

визначити систему джерел права Східної Римської імперії, які були матеріалом систематизації поряд із римським класичним правом;

проаналізувати особливості організації систематизаційних робіт та специфіку їхнього перебігу;

дослідити результати та встановити особливості окремих актів, створених у процесі систематизації римського права;

провести аналіз правової природи актів, створених у результаті систематизації Юстиніана;

дослідити вплив результатів систематизації Юстиніана на трансформації інших правових систем;

з'ясувати вплив систематизації Юстиніана на правову систему України.

Об'єктом дослідження є передумови, правові джерела, результати та значення систематизації Юстиніана, а також її вплив на інші системи права, у тому числі, на право України.

Предметом дослідження є правові джерела та законодавчі акти, створені в процесі систематизації Юстиніана.

Методи дослідження. У процесі праці над проблемами, які охоплюються дисертаційним дослідженням, було використано відповідні загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання. Серед найважливіших із них слід виділити такі: діалектичний (за допомогою якого розглядалося динаміку розвитку правової системи Візантії у контексті історичних процесів, трансформації державницьких, соціальних та культурних інституцій цієї цивілізації, які зумовили доцільність і необхідність систематизації Юстиніана); історичного аналізу (використовувався при дослідженні та загальній оцінці історичних процесів, що відбувалися у Східній Римській імперії на початку VI ст., політичних, соціальних та економічних передумов та чинників систематизації права в цій імперії); системно-структурного аналізу (служив при з'ясуванні місця права у системі Східно-Римської (Візантійської) цивілізації, його взаємозв'язку з іншими елементами цієї цивілізації, а також при розгляді джерел систематизації Юстиніана, її методологічної основи, кінцевих результатів, які з часом були об'єднані у *Corpus Juris Civilis*); порівняльно-правовий (застосовувався при дослідженні розвитку новацій Юстиніана I на тлі тогочасної історії та подальшого розвитку римського права, при порівнянні засад класичного римського права та греко-римського (візантійського) права, які сформувалися за доби Юстиніана I, а також при з'ясуванні впливу систематизації на концепцію права в Україні); догматичного (логічного) аналізу (при розгляді змісту нормативних першоджерел, зокрема Конституцій Юстиніана I); ціннісно-нормативного аналізу (служив засобом оцінки якості норм, використаних комісією Трибоніана, як джерела створення Дигест, а також зроблених комісією інтерполяцій та норм, отриманих в результаті систематизаційних робіт).

Наукова новизна одержаних результатів знаходить відображення у таких положеннях, що виносяться на захист:

формулювання концептуального підходу до оцінки систематизації Юстиніана, згідно з яким вона розглядається не як кодифікація і не як компіляція класичного римського права, а як спроба шляхом систематизації (з відповідною переробкою та модернізацією) класичного римського та чинного візантійського права створити нове – греко-римське право на підґрунті права римського;

обґрунтування того, що греко-римське право, яке фактично конституювалося під час систематизації Юстиніана, має розглядатися як органічна частина самотньої Візантійської культури, що сформувалася на підґрунті давньогрецької та давньоримської цивілізацій;

положення про те, що поділ Римської імперії на дві частини був не чинником, а наслідком формування в ній двох самостійних культур, у зв'язку з чим відлік формування самотньої греко-римської системи права слід вести вже від цієї події;

пояснення причин систематизації Юстиніана дією низки об'єктивних та суб'єктивних факторів, поміж яких називається: соціально-економічний стан імперії, який потребував відповідної системи управління та правового забезпечення; необхідність уніфікації правових норм, що діяли у Східній і Західній Римських імперіях, з метою консолідації правосвідомості

їхніх жителів; великодержавницькі стремління Юстиніана I; особисті уподобання Юстиніана I, його харизматичність та наявність відповідних, кваліфікованих помічників-правознавців;

аргументація позиції, згідно з якою ідейним підґрунтям систематизації Юстиніана служив специфічний візантійський світогляд, який сформувався на основі Східноєвропейської (православної) гілки християнства;

трактування особливостей змісту та значення результатів систематизації Юстиніана, як таких, що зумовлені характером концепції систематизаційних робіт та підходом до відбору джерел, у тому числі, християнських догматів, римського права, місцевого права східних провінцій Візантійської імперії та ін.;

оцінка значення систематизації Юстиніана з трьох позицій: як такої, що мала забезпечити належне правове регулювання у Візантійській імперії; як такої, що справила вплив на практично усі більш пізні європейські правові системи; як такої, що може служити прикладом організації і успішного проведення у стислі строки значних за обсягом робіт по систематизації і частковій кодифікації права;

пояснення впливу систематизації Юстиніана на інші правові системи з двох позицій: як першого прикладу часткової рецепції римського права, і як юридичного матеріалу (підґрунтя) для рецепції римського та греко-римського права у Західній та Східній Європі, у тому числі, в Україні;

положення про те, що досвід систематизації Юстиніана стосовно організації законодавчих робіт у стислі строки, принципів відбору та обробки матеріалу (використання вже накопиченого раніше правового матеріалу з його відповідною модернізацією), забезпечення декількох напрямків удосконалення права (власне кодифікації, створення підґрунтя для забезпечення відповідного рівня юридичної освіти тощо) може бути корисним і у сучасних умовах у процесі правотворення у нашій державі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертації положення про передумови, джерела, характерні риси та результати систематизації Юстиніана, а також про можливість врахування цього досвіду у праві України, можуть бути використані у процесі удосконалення законодавства нашої держави та у визначенні тенденцій його розвитку на майбутнє.

Крім цього, положення дисертації можуть бути використані при читанні лекцій та проведенні занять з курсів “Загальна історія держави і права зарубіжних країн”, “Основи римського приватного права”, “Історія держави і права України”, спецкурсів “Рецепція римського приватного права та кодифікація цивільного законодавства в Україні” та ін., а також у процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури з названих курсів та спецкурсів.

Низка положень і висновків дисертації мають дискусійний характер і можуть служити матеріалом для наукових дискусій та подальших досліджень у галузі загальної історії держави і права, зокрема, історії візантійського (греко-римського) права.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації доповідалися і обговорювалися на міжнародних, республіканських і міжвузівських наукових конференціях і теоретичних семінарах: 3-ій звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів ОДЮА (Одеса, 28-29 лютого 2000 р.); науково-практичній конференції “Становлення правової держави в Україні: проблеми та шляхи правового регулювання” (Одеса, 8 грудня 2000 р.); 56-ій звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів ОНЮА (Одеса, 27-28 березня 2001 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми вдосконалення сімейного законодавства України” (Одеса, 7 грудня 2001 р.); Міжнародній науково-методичній конференції “Римське право і сучасність” (Одеса, 21 грудня 2001 р.); 57-ій звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів ОНЮА (Одеса, 15-16 квітня 2002 р.); Першій Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів “Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології” (Львів, 11-12 грудня 2002 р.).

Основні положення дослідження використовуються в процесі викладання курсів історії держави і права України та історії держави і права зарубіжних країн в Одеській національній юридичній академії.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у п'яти статтях, надрукованих у виданнях, рекомендованих ВАК України, із яких дві статті зроблені у співавторстві.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, які об'єднують в собі 10 підрозділів, і висновків. Повний обсяг дисертаційного дослідження складає 178 сторінок, із яких текст дисертації становить 156 сторінок, а список використаних джерел, який включає 299 найменувань – 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність і ступінь дослідження теми, визначені мета і задачі дослідження, об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів.

Перший розділ “Історіографія питання” присвячено оглядові літератури та першоджерел, які стосуються систематизації права Юстиніаном I. При цьому враховувалось те, що відомості про передумови, чинники, організацію, характеристику, оцінку сутності та значення систематизації Юстиніана можуть міститися в декількох видах джерел: у першоджерелах, до яких можна віднести юридичні, історичні, літературні та інші пам'ятки; у працях стародавніх (римських та візантійських) правознавців; у працях романістів та візантиністів більш пізніх часів, що так або інакше торкалися цього питання. У зв'язку з цим при огляді джерельної бази були враховані найголовніші джерела усіх вказаних вище типів, а також, так званий, “цивілізаційний” матеріал, тобто, джерела і відповідні наукові праці, присвячені культурі Візантії.

З врахуванням тієї обставини, що більшість науковців Східноєвропейських країн (та вихідців із цих країн, які працюють на Заході) принципово вживають найменування “Візантійська імперія” або “Візантія”, тоді як дослідники із Західноєвропейських країн не менш принциповим вважають найменування “Східна Римська імперія”, при огляді джерел і у процесі дослідження враховувались як ті дослідження, де згадується “Східна Римська імперія”, так і ті, де йдеться про “Візантійську імперію”. Самі ж позначення у тексті дисертації вживаються як рівнозначні, але, зазвичай, у формулюванні “Східна Римська (Візантійська) імперія”.

На підґрунті зазначених методологічних посилань розглянуті юридичні, літературні та історичні пам'ятки, а також наукові праці, які містять відомості про стан давньоримського та візантійського суспільства, де згадуються відповідні фактичні обставини, охарактеризовані особистості, економічна та політична ситуації у країні, зміни у суспільному житті, що зумовлювали трансформації римського права та необхідність його систематизації у Східній Римській імперії (Візантії). На цьому підґрунті простежується трансформація характеру правосвідомості у суспільстві і на цій основі встановлюється динаміка потреби у систематизації римського права в Східній Римській імперії.

У цьому розділі зазначається, що наукових розвідок, спеціально присвячених проведеній Юстиніаном I систематизації римського (греко-римського) права, окремим етапам і результатам цих робіт, у вітчизняній історико-правовій науці майже не існує (за винятком праць В. І. Форманюка, Є. О. Харитоновна). Ненабагато більше їх і у зарубіжній історико-правовій науці (окремі праці Д. І. Азаревича, Ш. Діля, З. фон Лінгенталю, Є. Е. Ліпшиць, І. С. Перетерського, Є. О. Скрипільова, Л. Л. Кофанова, З. В. Удальцової). Але ці публікації головним чином присвячені або розвитку візантійського права в цілому, або навпаки, лише Дигестам, і навіть не Дигестам у цілому, а “приватноправовій частині” останніх, що пояснюється сферою наукових інтересів авторів і відповідним відбором ними матеріалу. Навіть у працях останніх років відчувається відсутність комплексного аналізу усієї

систематизації Юстиніана, оскільки Дигести, Кодекс та Інституції Юстиніана служать, як правило, предметом дослідження лише для встановлення особливостей окремих інститутів римського та візантійського права.

Крім того, значна частина досліджень має суто “історичне”, а не “юридичне” спрямування, внаслідок чого не містить історико-правового аналізу та оцінки передумов, чинників, перебігу та результатів трансформацій візантійського (греко-римського) права за розглядуваний період.

Значну групу наукових розвідок, що мають бути враховані при вивченні стану дослідження проблеми, складають праці, які стосуються передумов та джерел систематизації Юстиніана, а також її впливу на більш пізні правові системи (праці Т. Момзена, М. Модермана, С. О. Муромцева, В. О. Бека, І. О. Покровського, В. М. Хвостова, Б. Віндшейда, Г. Дєрнбурга, К. Сальковського, К. Ф. Чиларжа, Г. Пухти, Ч. Санфилиппо, І. Пухана та М. Поленак-Акимовської, В. Володкевича та М. Заблоцької, М. Казера, А. І. Косарева, А. Малєниці, О. А. Підопригори, Х. Хаусманінгера та В. Шельба, Ф. Шульца, Д. В. Дождева, Є. О. Орача і Б. Й. Тищика, Є. О. Харитонова, Р. Цимермана, З. М. Черниловського та ін.). Разом з тим, предметом дослідження цих авторів систематизація Юстиніана виступала лише у контексті загального розгляду римського та греко-римського права, а тому глибокому аналізу не піддавалася.

Серед науковців, які займалися дослідженнями розвитку правової системи Східної Римської імперії (Візантії), згадуються С. С. Аверинцев, П. В. Безобразов, В. Н. Бенешевич, А. А. Васильєв, Ш. Діль, А. П. Каждан, Ю. А. Кулаковський, Г. Л. Курбатов, Я. М. Любарський, М. В. Левченко, Д. Оболенський, З. В. Удальцова, К. Н. Успенський, Ф. Шестаков та ін.

Загалом, огляд історіографії проблеми свідчить про недостатню вивченість в історико-правовій науці систематизації Юстиніана, її передумов, результатів та значення.

Другий розділ “Передумови систематизації Юстиніана” присвячений аналізу чинників та джерел систематизації права доби Юстиніана I.

У підрозділі **2.1. “Політична та соціально-економічна ситуація у Східній Римській (Візантійській) імперії на початку VI ст.”** висвітлюються процеси у політичній, соціальній та економічній галузях, що відбувалися у Візантійській імперії наприкінці V – на початку VI ст. і стали передумовами систематизації Юстиніана.

Імперські стремління Юстиніана I негативно відбивалися на соціально-економічному становищі держави, оскільки тягар військових витрат покладався на населення Візантії, руйнуючи не тільки її економіку, але й економіку суміжних країн. Разом з тим, об’єктивно його політичні силкування мали певний позитивний зміст, оскільки він певною мірою діяв у руслі загальної тенденції змагання античної культури із варварським світом, що насувався з північного сходу, загрожуючи повністю знищити залишки давньоримської та давньогрецької культур. Головними напрямками внутрішньої політики імператора Юстиніана I були: поступова ліквідація останніх республіканських інституцій та посилення одноособової влади імператора; розбудова авторитарної держави, яка спиралась на величезний, централізований апарат управління та проведення пов’язаних із цим адміністративних реформ; досягнення єдності віри (конфесійної єдності) у державі з визнанням імператора головним провідником у цій сфері; здійснення економічних заходів, спрямованих на збільшення товарообігу та пожвавлення виробництва; обмеження права приватної власності на землю щодо великих землевласників, економічний вплив яких іноді переростає у політичну владу. Обмеження прав великих землевласників супроводжуються заходами, спрямованими на заохочення розвитку дрібного землеволодіння (наприклад, шляхом встановлення податкових пільг). Юстиніан I проводить також політику заохочення до освоєння нових земель, а також до заселення земель, які раніше були освоєні, але потім кинуті.

З точки зору проблематики даного дисертаційного дослідження важливим є те, що внутрішня та зовнішня політика Юстиніана I вимагали не лише збройних зусиль, але й

потребували відповідного законодавчого (нормативного) забезпечення, оскільки єдність права на єдиній території об'єктивно виступає як консолідуючий фактор.

У підрозділі 2.2. **“Світоглядні засади буття Східної Римської (Візантійської) імперії”** зазначається, що, оскільки право є складовою частиною цивілізації, будь-які зміни у правовій системі мають бути або зумовлені трансформаціями цивілізації, або узгоджуватися з ними, або мати на меті спровокування останніх (за умови, що наявні інші необхідні чинники – соціальні, економічні, політичні тощо). Тому далі охарактеризована цивілізація, до якої належала Східна Римська імперія, зокрема, встановлені особливості візантійського світогляду.

Найпершою і найголовнішою рисою оригінальної візантійської культури можна назвати наявність християнства як фундаментальної основи світогляду, яке, разом з тим, поєднується з наявністю забобонів та залишків уявлень грецького античного світу. При цьому для зміцнення позицій східної течії християнства у Східній Римській імперії вирішальне значення мало те, що воно, водночас, слугувало також підґрунтям виникнення специфічного розуміння характеру взаємин державця, церкви та населення держави. Церква при цьому ставиться на службу політичній владі і її завданням стає нав'язування у єдиній державі єдиної догми.

Загалом візантійська цивілізація трактується як важливий самостійний культурологічний феномен, особливий політичний та культурний світ, де традиції античності перетнулися з не менш впливовим спадком стародавніх східних та елліністичних монархій і де з цього сплетіння виникла власна державна і правова традиція.

Підрозділ 2.3. “Особистість Юстиніана I як суб'єктивна передумова організації систематизації” присвячений з'ясуванню значення особи Юстиніана I для успішного проведення систематизації права.

В умовах існування у Східній Римській (Візантійській) імперії сильної одноособової влади східного типу організація та проведення систематизації права можлива була лише за наявності відповідної державної волі, тобто, бажання або згоди імператора на її проведення. Крім того, імператор мусив мати достатньо харизми, щоб довести систематизацію до кінця, долаючи безліч перешкод об'єктивного та суб'єктивного характеру, чого не вдалося зробити, наприклад, імператору Феодосію століттям раніше.

Тому важливим чинником і передумовою систематизації римського права у Візантії були особисті якості Юстиніана I, який був одним із небагатьох людей того часу, які у своїй особі поєднували латинський Захід та грецький Схід. Він однаково добре знав і східне, і західне богослов'я. А це означало також, що він мав непогано уявляти морально-етичні основи як римського, так і давньогрецького права.

Деякі науковці в цілому оцінюють правління Юстиніана I досить критично, зазначаючи, що він “встиг наробити багато шкоди і зробити лише трохи корисного” (Б. Расел). Разом з тим, саме Юстиніан I виявився тим державцем, чиї особисті якості вирішальною мірою співпадали з об'єктивним процесом спроб часткового відродження давньоримської цивілізації. Законодавчі роботи, які він проводив, його політика у сфері права були підкорені цій меті.

Третій розділ “Концепція та джерела систематизації Юстиніана” присвячений розгляду питань формування та трансформацій концепції систематизації Юстиніана та встановленню джерел останньої.

У підрозділі 3.1. **“Причини систематизації”** обґрунтовується принципово важливий висновок про те, що головною причиною систематизації Юстиніана було його прагнення створити на підґрунті класичного (старого) римського права оновлене римське (“єдине греко-римське”) право, що мало підкреслювати наступність Східної Римської (Візантійської) імперії після Стародавнього класичного Риму, а відтак, стало б дієвим чинником консолідації Східної та відвойованої полководцями Юстиніана Західної Римських імперій. При цьому досягнення мети, про яку йшлося вище (консолідація Східної та відвойованої Західної Римських імперій, а надалі – відновлення єдиної Римської імперії) вважалося можливим лише за умови обрання належного юридичного матеріалу для переробки, а головне – за умови існування відповідної концепції відбору, систематизації та обробки такого матеріалу.

Підрозділ 3.2. “Концепція систематизації та засади визначення її правових джерел”

присвячений характеристиці концепції систематизації Юстиніана та її джерел, які тут розглядаються як обставини (чинники, фактори), що мали значення для відбору вихідного матеріалу, його трактування, обробки та переробки відповідними комісіями у процесі систематизаційних робіт.

Аналіз поглядів та уподобань Юстиніана I, його розуміння значення римського права та настанов щодо характеру та проведення систематизаційних робіт, які відображені у конституціях Юстиніана “*Haec quae necessaria*”, “*Summa rei publicae*”, “*Cordi nobis*”, “*Deo auctore*”, “*Omnem*”, “*Tanta*”, якими, головним чином, і були визначені концепція систематизації і порядок впровадження її результатів у практику, свідчать про існування таких принципів відбору матеріалу для систематизації, як повнота охоплення творів давньоримських знавців права (тих, хто згадується у Законі “Про цитування” і тих, на кого вони посилаються у свої творах); демократичність відбору творів для пошуку в них вихідного матеріалу для систематизації; прагнення досягти максимальної ясності положень нових актів; модернізація та оновлення використаних текстів (інтерполяції) тощо.

Якщо конституція “*Deo auctore*” визначала, головним чином, засади проведення систематизації римського права та окреслювала коло можливих юридичних джерел, то конституція “*Tanta*” чітко окреслювала принципи використання Дигест, складених у результаті систематизації, після завершення систематизаційних робіт. Зокрема, категорично були заборонені коментування Дигест, порівняння Дигест з раніше чинним законодавством на предмет пошуку вад, помилок, розбіжностей тощо.

Факторами, що вплинули і на загальну концепцію систематизації Юстиніана і на зміст підсумкових актів – Кодексу, Дигест, Інституцій Юстиніана, були: 1) християнська релігія, як ідеологічна (світоглядна) основа систематизації Юстиніана та визначення концептуальної основи створених при цьому кодифікованих законодавчих актів; 2) римське право, головним чином, класичного періоду; 3) власні законодавчі акти Східної Римської імперії, а також певною мірою норми місцевого звичаєвого права.

У **підрозділі 3.3. “Римське право як джерело систематизації”** з урахуванням зазначених у попередньому розділові факторів та значення поміж них римського права, останнє розглядається, як основний юридичний матеріал систематизації. При цьому звертається увага на те, що з двох основних груп норм римського права – *jus* та *leges* – більшого значення, як матеріал для створення Кодексу Юстиніана набули *leges*, які складали право, що ґрунтувалося на конституціях імператорів, а для створення Дигест Юстиніана – *jus*, яке складало собою частину правового порядку і охоплювало усі юридичні встановлення, створені раніше і не скасовані імператорами, які внаслідок цього стали нормами права, обов’язковими до виконання незалежно від часу виникнення, джерела походження, рангу та ін. Саме *jus* були присвячені, головним чином, твори класичних юристів, у томі числі, тих, що мали “*jus respondendi*” – право офіційних консультацій.

У **підрозділі 3.4. “Візантійське право як джерело систематизації”** охарактеризовані конституції імператорів, як джерело матеріалу Кодексу Юстиніана. При цьому зроблено висновок, що значною мірою саме вони почали формувати у першому періоді розвитку Східної Римської імперії (Візантії), тобто, практично відразу після поділу Римської імперії на Західну і Східну своєрідне “візантійське право доюстиніанової доби”. На цьому етапі розвитку візантійського права імператор був єдиним активним джерелом створення юридичних норм. Всі інші форми правотворення зберігали своє значення у якості накопиченого матеріалу, але не могли оновлюватися, відтворюватися і поповнюватися. Натомість, імператор не був, навіть формально, обмежений будь-якими іншими приписами чи установленнями. Діяло загальне правило, яке пізніше було закріплене у Дигестах як концептуальне положення: “Те, що принцепс постановив шляхом написання та підпису або приписав, розглянувши справу, або взагалі висловив чи приписав шляхом едикту, як відомо, є законом...”.

В результаті огляду стану джерел права Східної Римської імперії (Візантії) зроблено висновок, що “римське” (як його іменують по інерції) право V- початку VI ст. значною мірою відрізняється від права класичного періоду, оскільки у ньому усе помітнішим стає вплив місцевого права та християнства. Це зумовлює необхідність враховувати вплив на систематизацію грецького, сірійського, вірменського та слов’янського права. Важливим фактором, що зумовив характер відбору джерел систематизації Юстиніана є християнська релігія, яка на той час помітно, хоча поки що неоднозначно та непослідовно, впливала на систему моральних цінностей візантійського суспільства.

Попри зовнішню повагу Юстиніана I до творів давньоримських юристів, фактично перевагу він віддавав не їм, а Кодексу, який був більш точним за формулюваннями, більш компактным, а отже і більш зручним для практичного застосування ніж Дигести.

Характерними рисами правової системи Східної Римської (Візантійської) імперії визнаються: наявність християнського світоглядного підґрунтя і відповідного коригування змісту правових норм, яскраво виражене тяжіння до традиціоналізму, надання переваг законодавчій діяльності, кодифікації законодавчих актів (конституцій імператорів). Саме ці особливості візантійського права відбилися на перебігові та меті систематизації Юстиніана.

У розділі четвертому **“Перебіг та результати систематизаційних робіт”** розглядаються найбільш важливі аспекти процесу систематизації Юстиніана.

У підрозділі 4.1. **“Організація і перебіг систематизаційних робіт”** йдеться про систематизаційні роботи, які почалися виданням 7 лютого 528 року Юстиніаном I конституції *“Haec quae necessaria”* про створення Кодексу. На підготовку і обробку матеріалу пішло трохи більше року. Обробка юридичної спадщини класичних римських знавців права була започаткована конституцією від 15 грудня 530 року *“Deo auctore”* і 16 грудня 533 р. завершилася створенням Дигест. В останній рік роботи над Дигестами на підставі конституції Юстиніана *“Omnes”* від 16 грудня 533 року почалася робота над Інституціями, яка тривала близько року.

Після видання Дигест та Інституцій Юстиніан I конституцією *“Summa rei publicae”* створює нову кодифікаційну комісію під головуванням Трибоніана, яка доопрацювала текст Кодексу, включивши до нього конституції Юстиніана, що були видані за роки, які пройшли після прийняття Кодексу у його першій редакції. Кодекс другого видання був опублікований конституцією *“Cordi nobis”* від 16 (18) листопада 534 року і набрав чинності 29 грудня того ж року.

У дисертації обґрунтовується висновок, що систематизацію Юстиніана можна вважати завершеною саме після видання другої редакції Кодексу. Далі вже мала місце поточна законотворчість. Так звані “Новели” насправді були просто черговими конституціями Юстиніана. Надання їм якогось особливого значення стало результатом не задуму Юстиніана I, а було наслідком середньовічних обробок результатів систематизації Юстиніана із штучним об’єднанням їх у єдиний *Corpus Iuris Civilis*, створення якого сам Юстиніан I не планував.

Іншою проблемою, що вже тривалий час привертає увагу дослідників, є причини дуже коротких строків систематизаційних робіт: створення декількох значних актів протягом дуже короткого часу – менше семи років – з 13 лютого 528 року до 29 грудня 534 року. У зв’язку з цим висловлюється припущення, що високі темпи систематизації були встановлені безпосередньо Юстиніаном I, який змушений був прагнути такого прискорення внаслідок політичної та соціальної нестабільності Східної Римської імперії у перші роки його врядування і, намагаючись виграти час, готовий був пожертвувати якістю. Темпам систематизації сприяла також вдала організація робіт Трибоніаном (створення трьох підкомісій з окремим завданням для кожної), а також використання комісіями матеріалів, створених раніше. Кожен акт, створений у процесі систематизації, мав свій “прототип”: для Кодексу – це був Кодекс Феодосія та збірки Гермогеніана та Григорія; для Інституцій – Інституції Гая; для Дигест – можливо, праці Алфена Вара, Цельза - сина, Модестіна Геренія.

На підставі аналізу проблеми “паралелізму” трьох збірок: Кодексу, Дигест, Інституцій, які стосувалися правового регулювання майже одного кола відносин, обґрунтовується

позиція, що Юстиніан I, обираючи між кодифікацією римського права та можливістю оперативної нормотворчості, свідомо обрав створення трьох самостійних законодавчих актів, кожен із яких мав не тільки особливі джерела, але і своє призначення: популярне викладення основних положень приватного права (Інституції), зібрання досягнень римсько-правової думки (Дигести), збірник кодифікованих законодавчих актів, призначений для “щоденного юридичного ужитку” – Кодекс.

Для аргументації такого висновку у **підрозділі 4.2. “Кодекс, Дигести та Інституції, як юридичний результат систематизації Юстиніана”** дається характеристика структури та змісту юридичних актів, створених у процесі систематизації Юстиніана.

Тут робиться висновок, що зміст, логіка, методика обробки та подачі матеріалу свідчать, що Кодекс Юстиніана був спробою систематизації законодавчих актів, які ґрунтувалися на реаліях та законодавстві Східної Римської імперії (Візантії).

Дигести мали яскраво виражений давньоримський генезис: практично усі правознавці, чий твори тут були використані, жили за доби принципату. Дигести являють собою приклад досить послідовного відбору, з наданням переваги деяким авторам, чинники та критерії чого до останнього часу залишаються спірними у літературі. На підставі аналізу персонального складу правознавців, згадуваних у Дигестах, зроблено висновок, що основою Дигест були твори Ульпіана та Павла, які стали підґрунтям “теоретичної” частини Дигест, тоді як твори Папініана забезпечували сторону “практичну”. Разом з тим, при створенні Дигест не переглядалося чинне законодавство та не відбувалося його переоцінки. Не було руйнування старої та створення нової системи норм. Затвердження Дигест не означало скасування розрізнених нормативних актів у цій галузі. Крім того, Дигести взагалі не схожі на кодекс у сучасному розумінні, оскільки не є чіткою системою правових норм. Тому їх точніше оцінювати як компіляцію, визнавши, що вони є несамоїтною науково-прикладною працею, побудованою на використанні чужих творів, за якою визнано силу закону.

Інституції посідають особливе місце у систематизації Юстиніана, оскільки мали бути вступним курсом для студентів, з якого слід починати підготовку їх до більш поглибленого вивчення римської юриспруденції. Як впливає з Конституції “Omnes”, їх створення взагалі не переслідувало мету врегулювання якихось відносин, а завдання їх полягало у забезпеченні умов для засвоєння студентами-юристами положень права.

При оцінці “юридичних” результатів систематизації Юстиніана, дотримано позиції, згідно з якою у зв’язку з існуванням трьох самостійних актів, які з’явилися у результаті систематизаційних робіт, здається, що ці роботи не можна оцінювати, як кодифікацію. Адже за сутнісними ознаками лише створення Кодексу Юстиніана може вважатися кодифікацією, оскільки остання припускає зведення актів законодавства у єдину збірку, нову не лише за формою, але й за змістом. При цьому норми переглядаються з точки зору переоцінки їх значення на новому етапі розвитку суспільства. Отже усю роботу по систематизації права, проведену за вказівкою Юстиніана I, можна оцінити, як сукупність кодифікації (Кодекс) та компіляції з римських джерел (Дигести та Інституції).

У **підрозділі 4.3. “Значення систематизації Юстиніана для подальшого розвитку систем права”** обґрунтовується думка про те, що значення систематизації Юстиніана може бути оцінене з трьох позицій: 1) з погляду оцінки її значення для досягнення мети, яку ставив перед собою Юстиніан I: вдосконалення тогочасного права з наступною реалізацією максими – “Через єдине право до єдиної держави”; 2) з точки зору оцінки її значення для розвитку права, зокрема, для рецепції римського права у більш пізніх правових системах; 3) з погляду оцінки її значення як досвіду значної за масштабами і вдалої з точки зору досягнутих юридичних результатів систематизації права.

Що стосується оцінки значення для досягнення мети, яку ставив перед собою Юстиніан I: вдосконалення тогочасного візантійського права з наступною реалізацією зазначеної максими, то тут значення проведеної ним систематизації виявилось найменш відчутним. Її результати майже не привернули уваги сучасників. Ні Агафій Миринейський, ні Прокопій Кесарійський про роботу Комісії Трибоніана не згадують, так само, як не пишуть і про її

результати. Внаслідок фактичної непридатності актів, створених у результаті систематизації Юстиніана, до практичного застосування, результати систематизації Юстиніана виявилися мало придатними для повсякденного юридичного вжитку, так само, як не стали тією основою, що мала об'єднати Західну та Східну Римські імперії.

Для розвитку європейських правових систем значення систематизації виявилось набагато більшим. Тут вона тісно пов'язана з таким явищем як рецепція римського права (відродження римського класичного права, сприйняття його духу, ідей, головних засад та основних положень наступними цивілізаціями). Зокрема, помітним є її вплив на формування правової системи України, яка внаслідок наявності і західного, і східного впливу, формувалася як синтез місцевого звичаєвого права, реципованого римського та візантійського права. При цьому відбувалось начебто “подвійне накладання” римсько-правових ідей – через давньоруське право, яке зазнало часткового впливу візантійського права, та через німецьке та польське право, де римське право було рециповане за західноєвропейським типом (але також “за посередництва” систематизації Юстиніана. З XIX ст. усе більше відчувається переважання Візантійської традиції, зумовлене тим, що Україна на той час стала частиною Російської імперії, правова система якої відбивала опосередковане запозичення результатів систематизації Юстиніана, перероблених у вигляді актів греко-римського (візантійського) права, передусім, у шлюбно-сімейній та спадковій галузях.

Доля “права Юстиніана” в СРСР визначалася тим, що, хоча радянська правова доктрина ґрунтувалася на догматі про оригінальний, самобутній характер радянського права, але опосередкована (головним чином, через німецьке право) рецепція римського права на підґрунті систематизації Юстиніана відбулася і в СРСР, у тому числі, в УРСР.

Процес такого опосередкованого впливу цих матеріалів продовжується і тепер. Вплив римського права на українське право проявляється зараз, головним чином, у впливі на філософію права, на процес правотворення, де використовуються рішення римських правознавців, зафіксовані у Дигестах; на формування загальної правової культури юристів.

Важливим також є значення систематизації Юстиніана, як прикладу законодавчих робіт кодифікаційного характеру, що були проведені у стислі строки у складних політичних та соціальних умовах. Під таким кутом зору систематизація Юстиніана практично не розглядається, хоча, як свідчить історія створення деяких значних законодавчих актів, методика Юстиніана використовувалася досить успішно. Наприклад, певне наслідування організаційних засобів та прийомів мало місце при створенні Австрійського цивільного кодексу, Цивільного Кодексу французів 1804 р. та інших актів кодифікації у XIX ст. Певне запозичення методики законотворчих робіт мало місце і при створенні ЦК РРФСР 1922 р. (кількісно невелика комісія, стислі строки, запозичення вихідного матеріалу. Щоправда, спроби В. І. Леніна прямо вплинути на творчий процес виявилися невдалими, але все ж таки запропоновані ним деякі принципові засади майбутнього Кодексу, були відображені у ст. ст. 1 та 4 ЦК РРФСР). Певною мірою досвід організації Юстиніана був використаний і при створенні нового Цивільного кодексу України 2003 р., хоча, можливо, й недостатньо повно та послідовно.

ВИСНОВКИ

У ході проведення дисертаційного дослідження отримано наступні результати.

Огляд історіографії проблеми свідчить про те, що недостатньо уваги приділялося визначенню світоглядних передумов систематизації права Юстиніана, встановленню її концепції, характеристиці особливостей створення окремих законодавчих актів, аналізу значення систематизації Юстиніана для розвитку більш пізніх правових систем. Вітчизняна наука історії держави і права цим питанням уваги фактично не приділяла. У зв'язку з цим доцільним є комплексне дослідження історико-правових питань систематизації Юстиніана та визначення її впливу на більш пізні правові системи.

Важливими передумовами систематизації Юстиніана були: наявність соціально-економічної та політичної ситуації, які потребували, поряд з іншими заходами, адекватного правового забезпечення; існування східної гілки християнства, як світоглядного підґрунтя систематизації права; наявність харизматичної особистості Юстиніана I та наявність фахівців, які добре знали б на римському праві і розуміли потреби оновлення права та прагнення у цій галузі Юстиніана I.

Джерелами формування нового права Східної Римської (Візантійської) імперії у IV-VI ст. ст. були: християнство, класичне римське право, греко-римське або ж візантійське право. При цьому християнство у його східному варіанті мало служити ідеологічним підґрунтям систематизації Юстиніана, а римське класичне та греко-римське (візантійське) право постачали для неї юридичний матеріал.

Успішному перебігу систематизації Юстиніана сприяли вдале визначення її концепції, завдань, строків та характеру робіт Юстиніаном I. При цьому Юстиніан не ставив на меті створення єдиного законодавчого акту – *Corpus juris civilis*, а прагнув забезпечити три напрямки: створити Кодекс для практичного ужитку, Дигести – для забезпечення підвалин правосвідомості та правової культури, Інституції – для закладення фундаменту юридичної освіти.

Значення систематизації Юстиніана має бути оціненим, по-перше, з погляду її необхідності для досягнення безпосередньої мети, яку ставив перед собою Юстиніан I: вдосконалення права Східної Римської імперії з наступною реалізацією максими – “Через єдине право до єдиної держави”; по-друге, з точки зору оцінки її значення для розвитку права, зокрема, для рецепції римського права у наступних, більш пізніх правових системах; по-третє, з погляду оцінки її значення як досвіду значної за масштабами і вдалої, з точки зору досягнутих юридичних результатів, систематизації права.

При формуванні українського права мала місце часткова рецепція римського права у його візантійській та західноєвропейській інтерпретаціях, а також німецьке та польське право, де мала місце рецепція римського права західноєвропейського типу, яка відбулася на підґрунті Кодексу та Дигест, створених під час систематизації Юстиніана. У праві України XIX ст. усе більше відчувається переважання Візантійської традиції, зумовлене тим, що Україна на той час стала частиною Російської імперії.

Хоча радянська правова доктрина ґрунтувалася на догматі про оригінальний, самобутній характер радянського права, але опосередкована (головним чином, через німецьке право) рецепція римського права на підґрунті систематизації Юстиніана відбулася і в СРСР, зокрема, в УРСР. Матеріали “Збірок Юстиніана” були використані за посередництва кодексів європейських країн як зразків законодавчих рішень. Зокрема, цивільні кодекси союзних республік, прийняті у 1922 р., відображали вплив Німецького Цивільного Кодексу, який мав основою результати систематизації Юстиніана.

Вплив римського та греко-римського права на українське право продовжується і зараз, зокрема: у впливі на філософію права; на процес правотворення, де використовуються рішення римських правознавців, зафіксовані у Дигестах; на формування загальної правової культури юристів. Важливим також є використання систематизації Юстиніана, як прикладу законодавчих робіт кодифікаційного характеру, проведених у стислі строки у складних політичних та соціальних умовах, що мало місце частково при кодифікаціях законодавства в Україні у останнє десятиліття.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Матвєєнко Т. Є. “Yus” як джерела шлюбно-сімейного права у Східній Римській імперії у IV-V ст. // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Частина II. – Одеса, 1999. – Вип. 6. – С. 138-142.

2. Матвєєнко Т. Є., Форманюк В. І. Правове регулювання стосунків між подружжям під час формування Візантійської системи шлюбно-сімейного права // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Одеса, 1999. – Вип. 5. – С. 236-239.

3. Матвєєнко Т. Є., Ємельянова Л. В. Система договорів пізнього римського права // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Одеса, 2000. – Вип. 9. – С. 268-271.

4. Матвєєнко Т. Є. Греко-римське право доби Юстиніана // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Одеса, 2000. – Вип. 13. – С. 59-63.

5. Матвєєнко Т. Є. Проблемні питання створення Дігест Юстиніана // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 2002. – Вип. 16. – С. 184-187.

АНОТАЦІЯ

Харитоновна Т. Є. Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н.е. (Систематизація Юстиніана). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2003.

Дисертація є комплексним дослідженням історико-правових питань систематизації Юстиніана та її впливу на більш пізні правові системи.

Проведено аналіз передумов систематизації Юстиніана, якими визначені специфічні соціально-економічні умови, існування східної гілки християнства, а також суб'єктивний фактор – харизматична особистість Юстиніана I. Зроблено висновок про існування у IV-VI ст. ст. трьох джерел формування права Візантії: християнства, класичного римського права, греко-римського або ж візантійського права. Обґрунтовується висновок, що Юстиніан I не ставив на меті створення єдиного законодавчого акту *Corpus juris civilis*, а прагнув створити Кодекс для практичного ужитку, Дигести – для забезпечення підвалин правосвідомості та правової культури, Інституції – для закладення фундаменту юридичної освіти. Проаналізоване значення систематизації Юстиніана для розвитку права, зокрема, для рецепції римського права у більш пізніх правових системах та як досвіду значної за масштабами і вдалої систематизації права.

Ключові слова: Східна Римська (Візантійська) імперія, греко-римське (візантійське) право, систематизація, Дигести Юстиніана, Кодекс Юстиніана, Інституції Юстиніана, імператор Юстиніан I.

АННОТАЦИЯ

Харитоновна Т. Е. Систематизация права в Византийской империи в первой половине VI в. н.э. (Систематизация Юстиниана). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2003.

Диссертация является комплексным исследованием историко-правовых вопросов систематизации Юстиниана и ее влияния на более поздние правовые системы.

Наиболее основательно отдельные аспекты данной проблемы были рассмотрены российскими и немецкими романистами XIX – начала XX в., в связи с имевшими в то время место в этих странах кодификаций гражданского права.

Однако при этом недостаточно внимания уделялось определению мировоззренческих предпосылок систематизации права Юстиниана, установлению ее концепции, характеристике особенностей создания отдельных законодательных актов, анализу значения систематизации Юстиниана для развития византийского права и более поздних правовых систем. Вследствие этого исследования в этой области оказались фрагментарными и недостаточно полными.

В связи со сказанным являются целесообразными с учетом современных представлений о римском и византийском праве попытка комплексного исследования историко-правовых вопросов систематизации Юстиниана и определение ее влияния на более поздние правовые системы.

Анализ социально-экономической и политической ситуации, сложившейся в Восточной Римской (Византийской) империи в начале VI в., позволяет сделать вывод, что проблемы, возникающие в государстве, требовали, кроме применения других способов, адекватного правового обеспечения.

Поскольку Восточная Римская империя выступала как часть бывшей единой Римской империи и речь шла о бывших землях Римской империи, то таким единым, принятым для всех правом, могло быть только римское право. Вместе с тем, это право должно было отражать смену мировоззренческих принципов, которые для Восточной Римской империи определялись христианством. Поэтому существование восточной ветви христианства следует рассматривать как важную предпосылку систематизации Юстиниана.

Кроме того, предпосылкой проведения систематизации следует признать субъективный фактор. В условиях авторитарной системы управления, существующей в Восточной Римской империи необходима была личность, которая сумела бы организовать систематизацию, и чьи интересы совпали бы с объективными процессами в государстве.

Именно совокупность факторов и создала предпосылки для проведения систематизационных работ в Восточной Римской (Византийской) империи в первой половине VI в.

Сделан вывод о существовании у IV-VI вв. трех источников формирования права Византии. Это: христианство, классическое римское право, греко-римское или византийское право, охватывающие законодательные акты императоров Восточной Римской империи, переделанные и модернизированные нормы римского права, нормы местного, в том числе, провинциального обычного права.

При этом христианство в его восточном варианте должно было служить идеологической основой систематизации Юстиниана, а римское классическое и греко-римское (византийское) право поставляли для нее юридический материал.

Оценка взаимодействия этих факторов в результате дает основания утверждать, что праву отводилось особое место в Византийской империи и византийской культуре, особенно учитывалось то значение, которое придавал ему Юстиниан I. Именно такой поход и был отражен при систематизации права в процессе избрания ее концепции, определения характера отбора и обработки источников.

Проведенные исследования приводят к выводу, что успешному проведению систематизации Юстиниана благоприятствовали удачное определение Юстинианом I заданий, сроков и характера работ. Рационально распределив усилия Комиссии, он сумел решить задачу, которая, в свое время, была непосильной для Феодосия II, и создать три акта, полностью удовлетворявшие потребности Восточной Римской (Византийской) империи в юридической отрасли.

При этом Юстиниан I не ставил перед собою и Комиссией цели создания единого законодательного акта *Corpus juris civilis*, которую ему часто приписывают более поздние исследователи, а стремился обеспечить три направления: создать Кодекс для практического применения, Дигесты – для обеспечения основ правосознания и правовой культуры, Институции – для закладки фундамента юридического образования.

Значение систематизации Юстиниана может быть оценено, во-первых, с точки зрения ее значения для достижения цели, которую ставил перед собой Юстиниан I: усовершенствование византийского права с последующей реализацией максимы – “Через единое право к единому государству”; во-вторых, с точки зрения оценки ее значения для развития права, в частности, для рецепции римского права в более поздних правовых системах; в-третьих, с точки зрения оценки ее значения как опыта значительной по масштабам и удачной с точки зрения достигнутых юридических результатов (создание комплексных актов) систематизации права.

Анализ указанных направлений свидетельствует о том, что поставленные задания в свое время были надлежаще исполнены, а реализация материалов и опыта систематизации Юстиниана не утратила своего значения и сегодня.

Ключевые слова: Восточная Римская (Византийская) империя, греко-римское (византийское) право, систематизация, Дигесты Юстиниана, Кодекс Юстиниана, Институции Юстиниана, император Юстиниан I.

SUMMARY

Kharitonova T. E. Systematization of the law in the Byzantian empire in the first half VI c. ad. (Systematization by Justiniane). – Manuscript.

The dissertation stands for a degree of candidate in Law speciality 12.00.01 - theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. - Odessa National Academy of Law, Odessa, 2003.

The dissertation is a complex research of history and law problems of systematization by Justiniane and its effect legal systems that appeared later.

The analysis of the reasons of systematization by Justiniane was conducted. The specific social and economic conditions, existence of eastern branch of christianity, and also subjective factor - charismatic person Justiniane are these reasons. The conclusion about existence in IV-VI of the three sources the Byzantium law creating is made: christianities, the classical Roman Law, the greek-Roman or byzantian law. The conclusion is justified, that Justiniane did not stake the purpose to frame the uniform legislative act Corpus juris civilis and aspired to provide to frame the Code for practical application, Digests - for support of bases of the legal conscience and legal culture, Institute - for a bookmark of the base of the juridical education. The value of systematization by Justiniane for development of the law, in particular, for the reception of the Roman Law in more serotinal legal systems and its large scale value experience and successful systematization of the law.

Key words: East Roman (Byzantian) empire, the Greek-Roman (Byzantian) law, systematization, Digests by Justiniane, Codex by Justiniane, Institutiones by Justiniane, emperor Justiniane I.